

Ereticul este un roman istoric. Am urmărit deci ca în tălmăcirea lui să reconstitui cu fidelitate epoca: zbuciumatul secol al XVI-lea spaniol, în contextul european al Reformei. Cititorul poate fi frapat însă de faptul că am apelat totodată la numeroase neologisme, ceea ce poate crea impresia de anacronism. Și în această privință am respectat spiritul originalului, dorind să transpun nealterat mesajul scriitorului care, pledând pentru ideea nobilă a libertății ființei umane, plămăuiește o operă atemporală, deci de profundă rezonanță și în actualitate.

TUDORA ȘANDRU MEHEDINȚI

PRELUDIU

Nava *Hamburg*, o galeasă cu trei catarge, îngustă și lungă de 63 de metri, de cabotaj, trecu încet prin gura portului și ieși spre larg. Se lumina de ziuă. Era la începutul lunii octombrie a anului 1557; ceața de pe întinderea mării și stabilitatea navei prevesteau vreme bună, o zi liniștită, poate călduroasă, cu soare puternic și vânt ușor dinspre nord. Galeasa *Hamburg* era un vas mic de mărfuri, cu cincizeci și doi de marinari, iar căpitanul, Heinrich Berger, pătruns de un pronunțat simț al economiei personale, instala pe timp frumos pe dunete două corturi de campanie pentru a găzdui patru eventuali pasageri de încredere, în schimbul unei sume neînsemnate.

În primul cort dinspre proră călătorea un bărbat mărunț, îngrijit, cu barba scurtă, cum se purta în Valladolid, de unde provenea, cu pălărie, pantaloni strâmți, pieptar și tunică de Segovia, care, cu coatele pe copastia de la babord, scruta cu o lunetă portul pe care tocmai îl părăsiseră. Un stol de pescăruși zburând în urma galeasei începea să se adune, cu țipete stridente, pentru a se întoarce în port. În dreptul provei, deasupra fâșiei de pământ, ceața prindea să se destrame lăsând să se vadă, printre franjuri, crâmpie de cer albastru

ce se iveau în diafana liniște adâncă a zorilor. Bărbatul mărunț și îngrijit scotoci cu mâna-i mică și nervoasă în buzunarele pieptarului, scoase hârtia împăturită pe care i-o înmânase un marinar când s-a îmbarcat și citi încă o dată scurtul mesaj scris acolo: „Bun venit la bord! Vă aștept să luăm prânzul în cabina mea la ora unu. Căpitanul Berger“.

La Valladolid Doctorul îi vorbise cu afecțiune despre căpitan. Cu toate că nu se vedeau de multă vreme, între Doctor și Heinrich Berger dăinuia o prietenie veche de ani de zile. Doctorul avea atâta încredere în căpitan încât până n-a aflat de intenția acestuia de a se întoarce la toamnă în Spania nu s-a hotărât să autorizeze călătoria în Germania a coreligionarului său Cipriano Salcedo. Bărbatul mărunț contempla marea refăcând în minte imaginea Doctorului, nespus de taciturn și temător în ultima vreme, avertizându-l în privința riscurilor șederii în Europa. De curând se interzisese trecerea graniței, e drept că numai clericilor și studenților, dar se știa că orice călător care se hotăra să circule prin Germania în zilele acelea avea să fie supus unei „discrete supravegheri“. Doctorul spusese „discretă supraveghere“, dar din tonul vocii lui Cipriano Salcedo deduse că supravegherea va fi îndeaproape și amenințătoare. De aici se trăgeau precauțiile sale de pe parcursul călătoriei: brăștele schimbări de mijloace de transport, grija în alegerea hanurilor sau a locurilor de întâlnire, și chiar și în privința simplelor vizite pe la librari. Cipriano Salcedo se simțea mândru că Doctorul îl alesese pe el pentru misiunea aceea atât de delicată. Decizia aceasta îl eliberă de niște vechi complexe, îi îngădui să creadă că mai putea fi util cuiva, că încă exista o

ființă pe lume care avea încredere în el și se lăsa pe mâna lui. Și faptul că această ființă era un om înțelept, inteligent și prudent ca Doctorul îi satisfăcu vanitatea ce începea să se înfiripe. Acum, pe covertă, Salcedo se gândea că e pe punctul de a-și încheia călătoria; că în această penultimă etapă, pe *Hamburg*, cu căpitanul Berger la cârmă, putea dormi liniștit și că dusesse la bun sfârșit însărcinarea încredințată de Doctorul Cazalla.

Auzi voci pe covertă și se întoarse, ținând luneta în mâna-i micuță și păroasă. Șase marinari desculți duceau spre pupă niște bârne și paramele necesare pentru a le lega. În urma lor, alți trei cărau o structură de lemn ce se adapta la pupa navei, pe care stătea scris, cu litere mari aurite: *Dante Alighieri*. În doar câteva minute, cu o pricepere ce dezvăluia o practică obișnuită, marinarii potriviră scândurile de bordaj și strânsură zdravăn funiile care le fixau de artimon. Doi dintre ei săriră pe schelă, pe când ceilalți coborau cu funii placa mare pe care cei de jos o puseră peste numele *Hamburg*. De pe platforma suspendată, fixară în cuie și știfturi structura cu noul nume și astfel, în mai puțin de o jumătate de ceas, galeasa a fost botezată cu discreție.

Două ore mai târziu, în cabina sa, unde un ajutor de bucătar le servea prânzul, căpitanul preciză că schimbarea de nume este o elementară măsură de prevedere ce se lua ori de câte ori nava se afla în apele unor țări dușmane Reformei lui Luther. Dat fiind însă că bărbatul mărunț și îngrijit se arăta neîncrezător, căpitanul Berger, care vorbea veșnic cu ochii mijiiți, ca și cum ar fi scrutat neîncetat orizontul, adăugă, cu

vocea sacadată și răgușită pe care o au adesea cei care au trăit pe mare:

– Riscul poate fi lesne evitat. *Hamburg* este înregistrată și la *Hamburg*, și la *Veneția*. Amândouă numele sunt, prin urmare, legitime. Folosirea unuia sau a celuilalt depinde de cum considerăm necesar.

Tocmai se așezaseră la masă, iar *Cipriano Salcedo* își aținti pentru prima oară privirea asupra celui de-al treilea comesean, vecinul lui din celălalt cort de campanie, pe care căpitanul *Berger* i-l prezentase drept don *Isidoro Telleria*, din *Sevilla*, un bărbat înalt și slab, fără barbă, îmbrăcat în negru din cap până-n picioare, care mărturisi că își petrecuse la *Geneva* ultima jumătate de an. Când căpitanul începu conversația, el tăcu și-și ridică privirea din farfurie numai când acesta îl întrebă pe *Salcedo* de *Doktor*.

Cipriano Salcedo își dresese glasul. Se codi să înceapă să vorbească. Era o reminiscență a fricii inspirate de părintele lui, de privirea-i înghețată, de reproșurile sale, de tusea-i spasmodică din diminețile de iarnă. Nu era bâlbâială, ci o ușoară poticnire la prima silabă, un fel de ezitare neînsemnată:

– Doc... *Doctorul* o duce bine cu sănătatea, domnule căpitan. Poate că e puțin mai slab și mai dezamăgit, acolo lucrurile sunt departe de a merge cum ar trebui. Se teme ca *Trento*¹ să nu trimită înapoi problema la obârșie, și astfel să nu obținem nimic. Acesta a fost motivul călătoriei mele: să mă

¹ Conciliul de la *Trento* (în latină, *Concilium Trentinum*) a fost cel de-al XIX-lea sinod ecumenic ținut între 1545–1563, recunoscut doar de Biserica Catolică, în scopul clarificării problemelor legate de Reforma protestantă. Iezuiții au înfrânt atunci opoziția, anulând toate cererile „eretice”, între care folosirea limbii vernaculare ca limbă de cult.

informez. Să cunosc îndeaproape realitatea germană, să mă întâlnesc cu *Filip Melanchton*¹ și să achiziționez cărți.

– Ce fel de cărți?

– De toate felurile, mai ales cele de curând apărute. De multă vreme nu mai intră cărți în *Spania*. Sfântul Tribunal își sporește vigilența. În acest moment, revizuieste indexul cărților interzise. A citi aceste cărți, a le vinde sau a le difuza constituie în sine delict grave.

Salcedo tăcu, socotind că răspunsul lui vag n-avea să-l mulțumească pe căpitan și, văzând că acesta nu scoate un cuvânt, adăugă:

– Mama *Doctorului* a murit. Am îngropat-o la Mănăstirea *San Benito* cu oarecare pompă, păstrând cum se cuvine uzanțele. Dar, chiar și așa, în timpul înmormântării s-au auzit șușoteli și proteste.

– Doña *Leonor de Vivero*? întrebă căpitanul.

– Doña *Leonor de Vivero*, întocmai. *Odinioară*, ea a fost într-un anume fel sufletul acțiunii în *Valladolid*.

Căpitanul *Berger* dădu din cap, tăgăduind cu un zâmbet. Să tot fi avut vreo doisprezece sau cincisprezece ani mai mult decât interlocutorul său; avea o bărbuță roșie și părul foarte bălai, aproape ca un albinos, părând mai de grabă scandinav decât german. Se uita mai departe la mâinile miciute ale lui *Salcedo* cu nestăpânită curiozitate, cu ochii întredeschiși și, încetișor, își ridică privirea până la chipul acestuia, de asemenea mărunț, tot așa precum mărunte și corecte îi erau trăsăturile, dominate de niște ochi întunecați și

¹ Profesor de ebraică, prieten și adept al lui *Luther*, pe care acesta l-a desemnat să-i continue opera de reformator.

adânci. Încercând puterea de sugestie a personajului, bău jumătate de pahar de vin de Bordeaux, turnându-și dintr-o cană din mijlocul mesei, își ridică privirea și preciză:

– Cred că Doktor-ul a fost întotdeauna sufletul acțiunii la Valladolid. Mama l-a sprijinit. Poate cea care a îmbrățișat doctrina justificării cu mai mare entuziasm. L-am cunoscut pe Doktor în Germania, la Erfurt, pe vremea când era încă un adept înflăcărat al lui Erasmus. Mai târziu, când s-a întors la Valladolid, aducea deja cu sine *lepra*.

Salcedo se foi neliniștit. Veșnic i se întâmpla să creadă că spusese ceva nelalocul lui, poate tot o reminiscență a fricii sale filiale:

– De fapt, ce voiam să spun, lămuri el, e că doña Leonor a fost femeia puternică, cea care-l susținea pe Doctor în ceasurile de descurajare și însuflețea întrunirile secrete, dându-le un sens.

Căpitanul Berger continuă de parcă nu l-ar fi auzit:

– Nu i-am întors vizita Doktor-ului decât după opt ani. Călătoria aceea la Valladolid a fost de neuitat. Am avut onoarea să asist la o adunare secretă condusă de Doktor împreună cu mama sa, doña Leonor de Vivero. De bună seamă, femeia aceasta avea o viziune clară asupra lucrurilor, o intuiție fără greș a ceea ce este esențial, chiar dacă, în felul ei de a fi, vădea un anume autoritarism.

Prin hublou se vedea linia albastră a mării, urcând și coborând în ritmul ușoarei legănări a navei. Comesenii erau însoțiți și de un scrâșnet repetat al peretelui de lemn ce despărțea mica sufragerie de cabina căpitanului. Cipriano Salcedo spuse, încuviințând:

– Toți copiii ei o venerau. Credința ei îi îmbărbăta. Unul dintre aceștia, Pedro, paroh în Pedrosa, îi împărtășea dragostea lui Luther pentru muzică, fiindcă înțelegea că adevărul și cultura, pentru a fi astfel, trebuie să se unească.

Tânărul ajutor de bucătar le servea acum o mâncare cu carne și, înainte de a se retrage, puse pe masă altă cană cu vin roșu de Bordeaux. Căpitanul îi turnă lui Salcedo. Tellería nu-l gustase încă și continua să-l observe pe Berger cu o curiozitate de entomolog, în vreme ce-și umplea cu tutun căușul pipei, o pipă indiană, de lut, din acelea pe care contrabandiștii de pe galioane le introduceau în Sevilla împreună cu tutunul, al cărui consum începea să se răspândească în popor, în ciuda opoziției Inchiziției. Căpitanul așteptă ca băiatul să tragă ușa batantă pentru a spune:

– Fiindcă veni vorba de Valladolid, nu trebuie să-l uităm pe don Carlos de Seso, un om-cheie, întruchiparea desăvârșită a bărbatului din Verona: chipeș, puternic, inteligent și trufaș. După cum înțeleg, don Carlos de Seso e o figură neapărat necesară în dezvoltarea luteranismului spaniol.

Cipriano Salcedo își mângâia în răspăr barba scurtă. Încuviința într-un fel automat, cam forțat:

– Don Carlos de Seso e un om interesant, foarte citit, dar e ceva obscur legat de persoana lui: de ce a plecat din Verona? de ce a venit în Spania? Fugea poate de ceva sau pur și simplu din spirit misionar?

Căpitanul Berger nu ascundea nici un amănunt ce s-ar fi putut interpreta ca o necunoaștere a realității luterane:

– Papiștii îl acceptă, în principiu, pe Seso, bizuindu-se pe el. L-au trimis chiar la Trento, la Conciliu, spre a-l însoți

pe episcopul de Calahorra. Vreun răuvoitor susținea că e doar un simplu tălmăci, dar nu-i deloc sigur. Însuși episcopul i-a spus lui Carranza, pe când se pregătea de drum să se întoarcă în Spania, că se simțea cu don Carlos de Seso în bună tovărășie, acesta fiind un cavaler prietenos și instruit, și că în cercurile intelectuale se vorbea despre el numai de bine, nu avea cunoștință de nici un scandal. Mărturie stând faimoasa lui întrevedere cu marele teolog Carranza la Valladolid, însă nimeni nu știe în cunoștință de cauză ce s-a întâmplat acolo cu adevărat.

Galeasa începu să se clatine ușor și Tellería, după ce trase adânc din pipă, se uită surprins la ferestruica rotundă, de parcă s-ar fi aflat la un joc de cărți și și-ar fi dat brusc seama că cineva trișează. La rândul lui, Cipriano îl cerceta cu vădită neîncredere pe bărbatul acela din Sevilla, grav și îndoliat, care fuma fără să se amestece în discuție. Dar atitudinea dezinvoltă a căpitanului Berger față de el, disprețul ironic cu care-l privea risipeau de la bun început orice suspiciune. Ochii lui cenușii, atât de conștienți și pătrunși de simțul responsabilității, păreau a-i spune: Vorbiți fără teamă, prietene Salcedo. Oaspetele nostru, don Isidoro Tellería, are mai multe motive decât noi ca să tacă. Totuși, căpitanul se uită la Tellería înainte de a lămuri laconic:

– Am intrat în canal.

Luă cana goală și puse alta plină în loc. Isidoro Tellería, care nici nu gustase din vin, îi privea scrutător pe cei doi, cu un amestec de stupoare și scepticism. Spre deosebire de el, căpitanul Berger devenea mai vorbăreț cu fiecare pahar:

– Mă interesează călătoria Domniei Voastre, i se adresă lui Salcedo. Spuneți că v-ați dus ca să cumpărați cărți, să găsiți sprijin, să vă întâlniți cu Melanchton. Ați putut să vă îndepliniți scopurile? Cum ați călătorit prin țară? Ce orașe ați văzut?

Salcedo încuviința la spusele lui Berger:

– Pe 13 aprilie am plecat din Valladolid, îi răspunse. În afară de legătura cu Sevilla, pe zi ce trece mai anevoioasă, eram de luni întregi izolați. După discuții prelungi, Doctorul recunoscă că aveam nevoie de informații la primă mână. După moartea lui Luther, era foarte interesat de gândirea lui Melanchton. Nu știa exact în ce ape se scaldă.

– Și cum s-a descurcat Domnia Voastră?

– A fost destul de greu, admise Salcedo, care se uita încă bănuitor la Tellería. Sfântul Tribunal tocmai le interzisese clericilor și intelectualilor să plece din Spania. Am mers așadar călare până la Pamplona și un localnic cu experiență m-a ajutat să trec Pirineii. Am recurs apoi la toate modalitățile de deplasare imaginabile: trăsură, corabie, călare, pe jos. Era de dorit să nu o țin tot în linie dreaptă și să fac popas în mai multe locuri și să schimb mijlocul de transport. Am străbătut astfel sudul Franței: Bordeaux, Toulouse, până la Lausanne. Franța are drumuri bune, în ciuda traficului intens.

Căpitanul se arăta nerăbdător:

– Și în Germania?

– Mi-am luat mai departe măsuri de precauție. Se zice că pretutindeni sunt iscoade, așa că mă arătam cât mai puțin posibil la vedere. Aveam întâlniri în orașele mai importante. Am fost la Hamburg, Erfurt, Eisleben și Wittenberg,

centrul luteranismului, făcând adesea escapade pe la sate. La Wittenberg am cumpărat cărțile și am izbutit, în cele din urmă, să mă văd cu Filip Melanchton.

Ochii pătrunzători ai căpitanului Berger îl îndemneau pe Salcedo să povestească mai departe, îl incitau. Așadar, continuă:

– Orașul Wittenberg m-a uimit prin activitatea lui editorială. Pretutindeni erau tiparnițe și librării. Cutreierându-l, am înțeles expresia „Luther, fiul tiparului“ căci, dacă ne gândim bine, în asta consta forța lui. Era cel dintâi eretic care dispunea de un mijloc de comunicare atât de eficient, de puternic, de rapid. Mi-am dat seama, pe de altă parte, că majoritatea tipografilor erau adepți de-ai lui și, ca urmași credincioși, se dovedeau vrednici în privința tuturor lucrărilor care-l interesau pe reformator și, dimpotrivă, zăboveau și împânzeau de erate cărțile ce proveneau de la adversarii acestuia. Acolo, la Wittenberg, am putut răsfoi pamfletul acela împotriva papei, *Pasional*, plin de texte grosolane și ilustrații vulgare în care Papa apare ca un măgar defecat de diavol.

Isidoro Tellería tocmai termina de fumat și scutura căușul de lut al pipei într-o farfurie, când căpitanul îl întrerupse pe Salcedo:

– Maculaturi de soiul ăsta nu reprezintă Reforma. Nu trebuie să judecați Reforma prin prisma lor. În orice revoluție sunt excese. Este inevitabil. În critica revoluționară nu există niciodată nuanțe.

Își dăduse drumul la gură și Salcedo vorbea întruna, fără cea mai mică șovăire, la rece, ca și cum ar fi expus ceva străin de ideile lui, cu totul și cu totul evident:

– Nu reprezintă Reforma, căpitane, dar acționează împotriva ei. Văzând asemenea lucruri în Germania; călătorul străin are impresia că Luther a mers prea departe. Pe drept cuvânt socotea că tiparul e o invenție divină, dar bănuiesc că n-ar fi fost de acord cu proasta întrebuintare a acestuia, după moartea lui, chiar dacă primele sale cărți *Captivitatea babiloniană* și *Papalitatea creată de diavol* n-au fost chiar basme pentru copii.

– Dar gândiți-vă la Biblia lui, nu uitați esențialul.¹

– Știu, căpitane, Biblia germană, un monument, nu-i așa? După unii intelectuali spanioli, această lucrare justifică prin ea însăși celebrul dicton care spune că „Dumnezeu a vorbit în germană“, atât e de frumoasă, de armonioasă. Luther și Biblia sa dau o proiecție universală limbii germane sacralizate. E evident.

Tangajul navei era tot mai puternic și don Isidoro Tellería își ținea capul în mâini, temându-se parcă să nu-i cadă de pe umeri de atâtea scuturături. Ajutorul de bucătar strânsese farfuriile și acum aduna firimiturile de pe masă într-o tavă; când termină, aduse niște pahare cu rachiu. Căpitanul Berger îl privi cu compasiune pe Isidoro Tellería și așteptă ca băiatul să plece și să închidă ușa batantă pentru a adăuga:

– Faptul că Luther s-a folosit de muzică și tipar a fost esențial. Asta spune mai multe în favoarea lui decât izbucnirile sale morocânoase; cel puțin e ceva mai convingător. Și când afirmă: „Nu vreau să retractez nimic, fiindcă nu e cinstit să

¹ Punându-și în practică ideile reformatoare, cum ar fi cea care susținea folosirea în biserică a limbilor vernaculare în locul latinei, Luther a tradus Biblia în germană, publicând-o în 1534.

acționezi împotriva propriei conștiințe“, vorbește de tezele sale, nu de batjocura și criticile sale.

Privirea fixă, iscoditoare a căpitanului Berger îl descumpane pe Salcedo. Îi amintea de privirea înghețată a părintelui său în fața lui don Álvaro Cabeza de Vaca, atunci când acesta îl pâra: „E cu mintea în altă parte; nu reușesc să-l fac să se concentreze, señor Salcedo“.

– Însă, remarcă el scărpinându-se în barbă, în *Captivitatea babiloniană* Luther susține că sacramentele instituite de Domnul Nostru sunt doar două: botezul și împărțășania. Probabil nu voia să spună decât asta, dar profita de ocazie ca să-și dea drumul la gură, să înțepe și să insulte. Ceva asemănător se întâmplă și cu *Papalitatea de la Roma*.

Căpitanul întinse mâna dreaptă:

– Îngăduiți-mi, vă rog, un cuvânt. Batjocura papiștilor împotriva acestor cărți și împotriva căsătoriei lui Luther cu o călugăriță sunt și mai necruțătoare decât cele pe care Luther le-a adresat lor.

Era un duel verbal pe care Salcedo îl susținea dornic să-l sondeze pe căpitan, pentru a vedea până unde îl lăsa să ajungă și pentru a pune la încercare flexibilitatea luterană. Nu-i răspunse, fiindcă își dădu seama că mai avea ceva de scos la iveală. Îi privi țintă vârful nasului, așa cum trebuie să faci cu vinovatul, ca să deșerte tot sacul, după cum spunea părintele Arnaldo de la Copiii Găsiți. Căpitanul Berger zise:

– Insist asupra faptului că se cuvine să punem pe celălalt taler al balanței sensibilitatea reformatorului, dragostea lui pentru artele frumoase, faptul că folosea muzica în timpul liturghiei. Concret, imnul *Un castel de necucerit e*

Domnul Nostru a avut mai mult răsunet în Europa Centrală decât *Tedeum*-ul.

Vocea căpitanului Berger căpăta tremolouri emoționante precum cele ale noilor predicatori. Se înfierbântase. Salcedo își îndulci cu bună știință tonul:

– Luther trebuie să răspundă pentru toate și pentru luterani, pentru ofensele lor. Eu am acceptat doctrina justificării prin credință, căpitane, ca întregul grup din Valladolid, dar socotesc că bunăoară credința este esența și că jertfa lui Hristos are mai mare valoare întru mântuirea mea decât faptele mele bune, oricât de mărinimoase ar fi.

Aidoma unui câine de vânatoare adulmecând o urmă, Cipriano Salcedo nu-și ridica nasul din pământ. Urma pornea de la celălalt și Salcedo găsea o rară plăcere în a ridica vânatul înainte de a porni mai departe. Toate declarațiile lui porneau de bună seamă din aceeași sursă, însă el se desfăta separându-le, atribuindu-le motivații diferite, scoțându-l pe căpitan din obișnuitul proces mental al discuțiilor lui obișnuite:

– Încă ceva, căpitane: furia țăranilor din Turingia. La zece ani după „profeții din Zwickau“¹ încă mai răbufnește acolo violența. Ei nu pot înțelege schimbarea religioasă fără o schimbare socială. Exemplul prost l-au dat principii când au pus mâna pe bunurile clerului. Pentru țărani o schimbare religioasă care nu aduce bani e lipsită de interes.

¹ Numele dat celor trei adepți ai lui Thomas Müntzer, teolog evanghelist revoluționar din timpul Războiului Țărănesc German (1524–1525), ale cărui predici au contribuit la difuzarea mișcării anabaptilor, susținătorii Reformei radicale.